

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
СПЕЦИАЛНОСТ „ПСИХОЛОГИЯ“**

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.пс.н. Соня Методиева Карабельова

на дисертационния труд на тема:

„СТРЕС И ТРУДОВО ИЗПЪЛНЕНИЕ ПРИ СЛУЖИТЕЛИ В СОЦИАЛНАТА СФЕРА“

за получаване на образователна и научна степен „доктор“ в
направление 3.2. „Психология“ (Трудова, организационна и
икономическа психология – Организационна психология)

Автор на дисертационния труд: Сюзан Сейфетинова Мехмедова

1. АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТИКАТА

Дисертационният труд, разработен от Сюзан Сейфетинова, е посветен на тема, която отдавна е сред централните и важни теми в психологията. Към тази проблемна област съществува трайно утвърден

интерес. Темата е актуална, тъй като е ориентирана към проучването на професионалния стрес и намаляване на негативния му ефект върху здравето и благополучието. Значимостта на изследваната проблематика се повишава от факта, че в дисертацията се представят данни за нивото на стрес при работещи в социалната сфера, чиято работа се характеризира с висока степен на напрежение, поемане на отговорност и ангажиране за хора със сериозни социални проблеми, силен емоционален, обикновено негативен, заряд.

2. ПОЗНАВАНЕ НА ПРОБЛЕМА

В работата са представени множество теоретични концепции за анализираните конструкции, което показва, че докторантката познава подробно съществуващите схващания по разработваната тема. В подкрепа на това е библиографията на дисертационния труд, която включва 189 литературни източника, 106 от които на английски език. Представеният анализ на теоретичния материал по темата показва уменията на докторантката да проучва, анализира, обобщава и да прави изводи по отношение на ключовите за работата понятия.

3. МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Избраната методика за изследване съответства на целите и задачите на дисертационния труд. Използвана е методика, която съдържа:

- *Скала на Шелдън Коен за възприет стрес*, стандартизирана за български условия от В. Найденова и С. Илиева;
- *Въпросник за стратегиите за справяне с професионалния стрес*, създаден от Латак и стандартизиран за българския социокултурен контекст от С. Илиева;
- *Въпросник за управление на симптомите на стреса* на Латак, стандартизиран за български условия от С. Илиева;

- *Въпросник за измерване на ефектите на стреса/бърнаут на Маслак и колеги, адаптиран от С. Илиева за български контекст;*
- *Въпросник за развитие и повишаване на професионалните компетенции, създаден въз основа на интервюта за значимите аспекти на трудовото представяне на работещите в социалната сфера;*
- *Въпросник за изследване на промените в управлението на човешките ресурси, конструиран от С. Илиева.*

Събрани са и данни за социо-демографските характеристики на изследваните лица. Методиката е добре описана и представена в приложение. Инструментариумът е старателно подбран и релевантен на целите на проучването. Коректно са описани процедурата и дизайна на изследването.

4. ХАРАКТЕРИСТИКА И ОЦЕНКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД И ПРИНОСИТЕ

Заглавието на дисертационния труд напълно съответства на проучваните проблеми. Формулировката, използвана в заглавието, описва обобщено тематичната рамка на проучването. Докторантката е събрала данни, които са част от планираната за проучване област.

Работата е структурирана в увод, две части – теоретична и емпирична, заключение, литература и приложение.

Литературният обзор по съдържание отговаря на изследователската тематика и представя схващания за същността на анализиранията понятия и докладваните в литературата резултати по отношение на взаимовръзките между тях. Избраната структура на изложението показва подробно и задълбочено познаване тематиката.

Концептуализацията на всяка от категориите започва с исторически ракурс и продължава с аналитично проследяване на различните становища, подкрепени с анализа на множество конкретни изследвания.

В теоретичната част на разработката подробно са представени концепции за стреса, ефектите от него и по-специално бърнаут.

Специално място е отделено на превенцията и стратегиите за справяне, както и спецификите на стреса при работещи в сферата на социалната система. Разгледани са и основните подходи за управление на трудовото представяне, методите за неговата оценка и даването на обратна връзка. Докторантката обръща внимание и подробно описва връзката на трудовото изпълнение, професионалния стрес и бърнаут, като акцентира върху работата на служители в социалната сфера. В този смисъл може да се каже, че е създадена теоретична рамка от ключови понятия, връзката между които е изчерпателно обсъждана.

Емпиричната част включва теоретичната рамка на проучването, въз основа на която са формулирани целта, хипотезите, задачите и методите на дисертационния труд. Целта и задачите са ясно формулирани. Издигнати са шест хипотези за връзките между анализиранияте конструкти. Докторантката подробно описва използваните скали и въпросници и тяхната валидизация.

Емпиричното проучване е проведено върху извадка от 524 души, като за целта е използвана онлайн платформа.

Изложението на резултатите следва поставените задачи и описва проверката на формулираните хипотези. Осъществените статистически анализи са съответни на целите. Поставените в изследването цели и задачи, както и характерът на предполагаемите зависимости между изследваните конструкти, определят статистическите методи, които са приложени при обработката на данните. Те включват методи от описателната и дедуктивната статистика, използвани за установяване на вариацията на изследваните феномени при различните респонденти и техните взаимовръзки.

За проверка на вътрешната консистентност е използван айтем анализ. За проверка на факторната структура на скалите е приложен класически факторен анализ по метода на главните компоненти и Варимакс ротация. За проверка на диференциращите ефекти на демографските характеристики върху изследваните феномени е използван дисперсионен анализ за независими извадки (ANOVA). За

проверка на взаимовръзките между изследваните конструктите са приложени корелационен и регресионен анализи.

В отделен параграф са представени анализите и интерпретацията на получените резултати.

Резултатите от приложените статистически анализи са коректно описани и представени в табличен и графичен вид, като онагледяването е с добро качество. Забележката ми към тази част на дисертационния труд се отнася главно до заглавията на таблиците и графиките, което не омаловажава ценността на труда. В дискусията са представени накратко основните резултати и се обсъжда тяхното приложение в практиката.

Описаните приноси на дисертационния труд са изведени от осъщественото от докторанта проучване и получените от статистическата обработка резултати. Представените приноси отговарят на реалните постижения на докторантката, но могат да бъдат допълнени.

Експертизата на С. Мехмедова по темата проличава в структурирането на докладваните резултати, а също така и в дискусията, където е направен анализ на резултатите от собственото емпирично проучване.

Положителната оценка на получените резултати може да бъде разпозната чрез следните анализи и обобщения на проведеното изследване:

1. Използваните за целите на емпиричното проучване въпросници и скали са подходящо подбрани, като установените за тях психометрични характеристики удовлетворяват стандартите на изследването.
2. Емпиричният подход осигурява данни за спецификите на професионалния стрес и бърнаут, както и негативното му влияние сред служители в социалната сфера в български социокултурен контекст.
3. Проучването предоставя възможност да се разкрият причинно-следствени връзки и зависимости и с висока достоверност да се проверят хипотезите за връзката на стреса и ефектите от него с трудовото изпълнение и стратегиите за справяне.

4. Смятам, че обобщенията са адекватни и имат конкретна практическа приложимост. Те могат да послужат при разработването на политики и интервенции за ефективно трудово изпълнение и по-добро управление на организацията.
5. Представените приноси могат да се разширят съдържателно по посока на практическата приложимост на цялостната разработка.

Многостранното разглеждане на обсъжданите конструкти показва добра изследователска „дисциплина“. Получените резултати позволяват по-нататъшни анализи, които могат да доведат до практическо приложение, насоки за което са дадени в работата.

Сюзан Сейфетинова Мехмедова представя 4 самостоятелни публикации по темата на дисертацията.

Имам технически бележки, които не омаловажават труда на докторантката. Препоръките ми към докторантката се отнасят до обособяването на отделните аспекти на дискусията в подраздели, което може да допринесе за подчертаването на постиженията.

5. АВТОРЕФЕРАТ

Авторефератът отразява основните параметри на темата, като са представени както теоретични анализи, така и експериментални резултати. Текстът отговаря на изискванията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Сюзан Сейфетинова Мехмедова представлява цялостно и задълбочено изследване на актуална научна тематика, като получените резултати могат да намерят приложение в консултантската практика, както и за изготвяне на

политики за подобряване на психичното здраве на работещите в социалната сфера. Дисертацията и свързаните с нея публикации отговарят на изискванията и наукометричните критерии на Закона за развитие на академичния състав в Република България за присъждане на образователната и научна степен „доктор“.

Като имам предвид актуалността на темата на дисертационния труд, задълбоченият теоретичен анализ на изследователските данни и успешно проведеното изследване, убедено давам своята положителна оценка и предлагам на членовете на Научното жури да гласуват положително за присъждане на образователната и научна степен **„доктор“** на **Сюзан Сейфетина Мехмедова** по професионално направление **3.2. Психология (Трудова, организационна и икономическа психология – Организационна психология)**.

07.10.2019 г.
гр. София

РЕЦЕНЗЕНТ:
(проф. д.пс.н. С. Карабельова)